

Irena Kraševac

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Motivi Dubrovnika u opusu austrijskog slikara Emila Jakoba Schindlera

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*Primljen – *Received* 15. 8. 2015.

UDK: 75 Schindler,E.J.

75.047(497.5 Dubrovnik)“18“

Sažetak

Austrijski slikari tijekom 19. stoljeća putuju Dalmacijom i bilježe za njih egzotične krajolike s ostacima antičkoga graditeljstva, mediteranskim raslinjem i neobičnom kulturom. Pritom se u njihovim prikazima isprepliću žanrovi, od dokumentarno-topografskog bilježenja veduta do slobodnije interpretacije doživljaja krajolika, što se uklapa u stilsku raznolikost epohe.

Emil Jakob Schindler (1842. – 1892.) prvi put dolazi u Dalmaciju 1874. na poticaj bečkog industrijalca baruna Friedricha von Lichtenberga, za kojega je trebao naslikati dvije slike s motivima mediteranskog krajolika. Tijekom njegova dužeg putovanja zimi 1887./1888. godine

nastaju brojni crteži i skice uglavnom s motivima Dubrovnika i njegove okolice, koje je poslije prenio na platna velikog formata u svom bečkom atelijeru. Treći put Schindler dolazi u Dalmaciju 1890. godine kada nastaju brojni motivi kao svojevrsni predloži za ilustracije enciklopedijskog izdanja Austro-Ugarska Monarhija u riječi i slici, koje je pokrenuo kraljević Rudolf, te se po njemu kolokvijalno naziva Kronprinzenwerk. Schindler je obišao gotovo cijelu jadransku obalu od Brijuna i Kvarnerskih otoka do Boke kotorske, a njegovi brojni crteži, akvarelne i uljane skice, ulja na platnu i dnevničke zabilješke, dragocjeno su svjedočanstvo doživljaja krajolika koji ga je inspirirao svojim motivima i potaknuo na nove slikarske izazove.

Ključne riječi: *pejzažno slikarstvo, 19. stoljeće, Emil Jakob Schindler, Dalmacija, Dubrovnik*

Pejzažno slikarstvo u okviru bečke Akademije likovnih umjetnosti

Pejzažno je slikarstvo u austrijskoj umjetnosti 19. stoljeća imalo vrlo značajnu ulogu. Tema pejzaža zaokupljala je brojne austrijske slikare tijekom cijelog razdoblja, pri čemu je početak stoljeća obilježen romantičnim doživljajem prirode koji seže od intimnog do herojskog prikazivanja, dok bidermajersko slikarstvo sredinom 19. stoljeća teži realističnom prikazivanju prirode i povezano je sa sve većim zanimanjem za prikazivanje geografskih specifičnosti pojedinih regija. Bečka likovna akademija njegovala je tradiciju bidermajerskog pejzaža s reminiscencijama na barokno slikarstvo u slikarskim klasama Josepha Mößnera i Franza Steinfelda.¹ Značajniju ulogu za razvoj pejzažnog slikarstva u sklopu bečke akademije odigrao je Steinfeldov nastavljatelj Albert Zimmermann, koji je u akademsko školovanje uveo slikanje u *plein-airu* i oduševljenje za netaknutu prirodu.

Zimmermannova klasa uvodi i realizam koji motive crpi u neposrednom kontaktu s krajolikom slikajući izravno u otvorenom prostoru. Neposredan doticaj s prirodom i emocije koje pritom nastaju, formirale su krug slikara tzv.

Stimmungsimpresionizma, što je specifična austrijska inačica sličnih pojava u francuskom i holandskom slikarstvu, barbizonske odnosno haške škole. Osobni doživljaj pejzaža i prenošenje njegove specifične atmosfere bile su glavne težnje tih slikarskih grupacija koje svoje motive nalaze u neposrednoj okolini. Pritom valja istaknuti činjenicu da austrijski slikari toga doba nisu imali izravne kontakte niti su bili pod utjecajem francuskih impresionista, što će se dogoditi tek poslije s pojavom bečke secesije na kraju stoljeća.

Motivi »čistog« pejzaža postaju samostalne slike, bez dodatnog sadržaja i topografskih ili ikonografskih detalja. Takve slike stječu popularnost i široku publiku što je rezultiralo vrlo velikom produkcijom pejzažnog slikarstva u krugu austrijskih, poglavito bečkih umjetnika 19. stoljeća. *Stimmungsimpresionismus* postaje tipično bečki fenomen u potrazi za neposrednim doživljajem prirode za kojom žude građani velikoga grada, a najpoznatije odredište izletnika i slikara bio je Prater u blizini Beča.

Uz Ferdinanda Georga Waldmüllera i Rudolfa von Alta, jedan od najznačajnijih austrijskih pejzažista 19. stoljeća slikar je Emil Jakob Schindler (Beč, 1842. – Sylt, 1892.). Schindler je proizašao iz škole Alberta Zimmermanna,² a po završetku

1 Schindler s obitelji i prijateljima u perivoju dvorca Plankenberg, oko 1889. Slijeva: Alma Schindler, Margarethe (Grete) Schindler, Emil Jakob Schindler, Carl Moll, Anna Bergen Schindler, Österreichische Nationalbibliothek (www.bildarchiv.at)

Schindler with his family with friends in the park of the Plankenberg castle, around 1889. From the left: Alma Schindler, Margarethe (Grete) Schindler, Emil Jakob Schindler, Carl Moll, Anna Bergen Schindler

Akademije likovnih umjetnosti nastavio je tragati za vlastitim izrazom i stilom, što ga je odvelo na brojna putovanja. Studijski boravi u Veneciji 1873. godine, u Nizozemskoj je 1875. upoznao hašku školu. Ljetne mjesece slikao je u Alpama u blizini Salzburga, a tri je puta boravio u Dalmaciji, Istri i Hrvatskom primorju.

Svoj intenzivan doživljaj prirode Schindler je prenosio na slikare s kojima je formirao svojevrstu slikarsku koloniju u dvorcu Plankenberg u Donjoj Austriji (sl. 1). Među istaknute predstavnike »Schindlerove škole« ubrajaju se Tina Blau, Olga Wisinger-Florian, Marie Egner i Carl Moll, a utjecaj te neformalne škole osjećao se u austrijskoj umjetnosti dugo u 20. stoljeće kao izdvojena i paralelna struja uz secesiju i ekspresionizam.³

Austrijska povijest umjetnosti svrstava Schindlera kao premosnicu između kasnog Waldmüllerova bidermajerskoga realističnog pejzažnog slikarstva sredine 19. stoljeća i Klimtovih secesijsko-simbolističkih pejzaža nastalih oko 1900. godine. Schindler je majstorski slikao atmosfere koje su odraz određenog trenutka i doba dana, npr. jutarnju izmaglicu, zrake sunca koje se probijaju kroz krošnju drveća ili razbijanje morskih valova o hridi kako bi naglasio svoje subjektivne osjećaje i zaustavio ugođaj, »štimung« u prirodi.

Izraz *Stimmungsimpressionismus* skovali su austrijski povjesničari umjetnosti na temelju naziva Schindlerova nedovršenog ciklusa slika s prikazima mjeseci, *Februarstimmung* i *Märzstimmung* iz 1884. godine.⁴ *Stimmungsimpressionismus* nije stil u klasičnoj povijesnoumjetničkoj kategorizaciji, nego umjetnički izraz doživljaja prirode i s tim povezanim osobnim iskustvom slikara,⁵ a u novije se vrijeme zamjenjuje nazivom poetski realizam (*Poetischer Realismus*) koji se temelji na Schindlerovim teorijskim zapisima o slikarstvu.⁶

Emil Jakob Schindler u Dalmaciji

Do sredine 19. stoljeća u Dalmaciju su iz Beča dolazili uglavnom slikari veduta koji su bilježili topografske specifičnosti prostora. Slikarima je bilo važno osobno iskustvo viđenja zemlje, njezine prirode i ljudi, a osim brojnih crteža i slika, često su pisali dnevnike i putne izvještaje. Od sredine 19. stoljeća putovanja postaju nezaobilazna slikarima pejzažistima u potrazi za novim motivima, a u umjetničkim se biografijama uvijek posebno naglašava poduzeto putovanje i boravci u blizim ili daljnjim zemljama. Pejzažist uglavnom ima stalni atelijer, ali najčešće je u potrazi za što bližim kontaktom s prirodom. Slikar na putovanja nosi svoj »prijenosni atelijer« koji se sastoji od slikarske kutije s paletom, kistovima i bojama, te daskama i kartonima malog formata jednostavnih za transportiranje. Na tim se putovanjima stvara i nova likovna vrsta, uljana studija (skica) na kojoj se brzo bilježe stanja i promjene u prirodi. Slikari pejzažisti unose potpuno drugačiji, antiakademski način prikazivanja prirode, a to je intimni pejzaž (*paysage intime*) koji će nakon »barbizonaca« naročito razvijati impresionisti. Duktus postaje dinamičan i individualiziran, a akademsko umjetničko obrazovanje u slikarskim klasama zamjenjuje se međusobnim neposrednim izmjenjivanjem iskustva umjetnika u *plein-airu*, na slikarskim kolonijama, koje djeluju u neposrednom kontaktu s prirodom.

Dinamika i odredišta njihovih putovanja odražavaju se u različitosti i bogatstvu motiva. U drugoj polovini 19. stoljeća austrijski slikari često odlaze na Krk koji je postao mediteranska carska ljetna rezidencija carice Sisi, a do Krfa putuju dalmatinskom obalom. Od 1854. godine, kada je puštena željeznička pruga preko Semmeringa, putovalo se uglavnom vlakom iz Beča do Ljubljane, a od tamo poštanskom kočijom do Trsta, pa parobrodom do Pule, dalmatinskih gradova i dalje do Krfa i Orijeanta. Parobrod Austrijskog Lloydja od 1833. godine plovio je Jadranom jednom tjedno.

Kako bi se mogli otisnuti na putovanje, slikari su nerijetko trebali potporu mecena. Emil Jakob Schindler prvi put odlazi u Dalmaciju 1874. godine, a putovanje je financirao bečki industrijalac i kolekcionar umjetnina barun Friedrich von Leitenberger, koji je naručio dvije slike s motivima dalmatinskog pejzaža za salon svoje novopodignute palače na Ringstraße.⁷ Schindler putuje u Dubrovnik i na Lokrum gdje izrađuje veliki broj crteža i uljanih skica na temelju kojih će u bečkom atelijeru naslikati ulja na platnima velikih formata. U svojim je kasnijim zabilješkama napomenuo »da su to bile jedine njegove slike koje se svima dopadaju«.⁸

U jesen 1887. godine Schindler ponovno kreće na put za Dalmaciju. Bankar i kolekcionar umjetnina Hermann Horwitz⁹ naručuje sliku većeg formata s motivom dalmatinskog pejzaža i plaća mu unaprijed, što je bilo dostatno za putovanje cijele obitelji. Sa Schindlerom putuju njegova supruga Anna Bergen i malodobne kćeri Alma i Grete, u pratnji kućne pomoćnice i slikara-učenika Carla Molla koji pripada obiteljskom krugu.¹⁰ Iz Trsta plove parobrodom četiri dana i četiri noći do Dubrovnika, a u gradovima u kojima parobrod pristaje, Puli, Zadru i Splitu, bilo je vremena za razgledavanje i skiciranje. U grušku luku pristaju

2 E. J. Schindler, *Morske stijene kod tvrđave Lovrijenac u Dubrovniku*, 1887./1888., ulje na dasci, 26 × 32 cm, ©Wien Museum Inv. br. HMW 24895

E. J. Schindler, Sea Cliffs near the Fortress of St Laurence in Ragusa, 1887/1888, oil on wood, 26 × 32 cm, ©Wien Museum Inv. No. HMW 24895

3 E. J. Schindler, *Pogled na Dubrovnik*, 1890., ulje na platnu, 140 × 180 cm, Dorotheum, Wien

E. J. Schindler, View of Dubrovnik, 1890, oil on canvas, 140 × 180 cm, Dorotheum, Wien

noću, 19. studenog 1887. godine, a smještaj nalaze u kući u blizini tvrđave Lovrijenac. Već sljedećeg dana, 20. studenoga 1887. godine, Schindler radi prvu studiju uzburkanoga i zapjenjenog mora koje se odbija o litice – bila je to prva skica za veliko platno *Udaranje mora o stijene za široka*.¹¹ Snažan dojam koji na slikara ostavlja dramatična igra mor-

skih valova nošenih vjetrom, koji se zapjenjeni razbijaju o litice, rezultirala je brojnim neposrednim uljanim skicama na kojima dominiraju sivoplavi i smeđi tonovi što odgovara činjenici da je na području Dubrovnika, gdje nastaje najveći broj takvih studija, boravio zimi od kraja studenog do siječnja (sl. 2). To se »zimsko putovanje« naročito urezalo u sjećanje

4 E. J. Schindler, *Dubrovnik: pogled sa sjevera*, 1888., akvarel, ilustracija za *Kronprinzenwerk* (Europeana Travel ÖNB 9833208)

E. J. Schindler, *Dubrovnik: View from the North*, 1888, watercolour, illustration for *Kronprinzenwerk* (Europeana Travel ÖNB 9833208)

5 E. J. Schindler, *Dubrovnik: pogled s istoka*, 1888., akvarel, predložak za ilustraciju u *Kronprinzenwerk* (Europeana Travel ÖNB 9833215)

E. J. Schindler, *Dubrovnik: View from the East*, watercolour, illustration for *Kronprinzenwerk* (Europeana Travel ÖNB 9833215)

umjetnikovoj kćeri Almi koja ga spominje u autobiografiji, a boravak u Dalmaciji u djetinjstvu prenose i njezini kasniji biografi (sl. 3).¹²

Schindler neprestano obilazi Grad i njegovu bližu i dalju okolicu, otočić Lokrum, Lapad, dolinu Omble, Trsteno s čuvenim platanama i perivojem, Župu i Konavle. Svoje impresije bilježi na crtežima i skicama (sl. 4, 5) te u dnevničkim zabilješkama.¹³ U svom je *Dnevniku*, dana 5. siječnja 1888. godine napisao:

»Dalmacija je na nekoliko mjesta isprekidana malim rajevima: jedan takav je Trsteno, a drugi Župa dubrovačka.¹⁴ Potonji rustikaln, seljački, prvi pak impozantan i vrlo aristokratski. Dubrovnik, ranom renesansom blagoslovljeni grad, ima dva raja odmah na krilima svojih ramena. Oni su

različiti u svojoj fizionomiji i nejednaki po svojoj sudbini. Dok rustikalna dolina Župe ima nekoliko vrlo imućnih stanovnika, ponosni se vlasnici Trstena bore sa sudbinom propadanja. Ovaj pradačni gospodski posjed otvara se prema cesti za Metković atrijem kojeg se ne bi posramio ni jedan svjetski car. Neka je bizantska vojvotkinja zasadila u zahvalu za gostoprimstvo, prema predaji u 4. stoljeću, a prema povijesnim izvorima u 12. stoljeću, nekoliko platanu, od kojih još dvije stoje. Njihove krošnje tvore kupolnu dvoranu nevjerovatne veličine i mrklog hlada. Ovdje izvire bogato bistro vrelo ozidano kvadrima koje čarobno obavija zelenilo. Nestišni potok brzac uhvaćen je u korito i preko luka u vrtu ulijeva se u more u ponosnom vodopadu. Još u polusjeni gorostasnih stabala počinju orezane živice šimšira, male, napola oronule terase i vrtići, lugovi lovora i naranči, ukratko svi veliki i mali vrtni biseri iz 15. stoljeća, zarasli u mahovinu, podivljali, zapušteni, ali posvećeni kroz tri stoljeća života, kao božanska pjesma. Ne poznajem ljepše.«¹⁵

Na Lapadu nastaje prva skica s motivom groblja koju je tri godine poslije razradio u svom bečkom atelijeru. Riječ je o slici *Pax. Groblje u Gružu kod Dubrovnika*, 1891., velikog formata, 207 × 271 cm, jednoj od njegovih najambicioznijih kompozicija na kojoj kombinira stvarne motive lapadskog groblja koje smješta u pejzaž inspiriran stjenovitim izvorom Omble (sl. 6, 7). Na samotnom groblju redovnik stoji pred otvorenim grobom i pali svijeću kao simbol života, dok kroz oblake prodiru zrake sunca, a lokve netom minule kiše pokrivaju tlo. Strme litice koje omeđuju groblje podsjećaju na *Otok mrtvih* Arnolda Böcklina (pet verzija od 1880. – 1886.), snažnu simbolističku sliku koja je u svoje vrijeme inspirirala brojne umjetnike, pa tako i Schindlera.¹⁶ Oblaci otežali od vlage, prigušena svjetlost zalazećeg sunca, hladan povjetarac, titravo svjetlo svijeće, vertikale tamnih čempresa nasuprot horizontali kamenih grobova obraslih mahovinom, dočaravaju Schindlerov doživljaj koji se prenosi i na promatrača. Schindler je zabilježio i stvarni susret i razgovor s fratrom franjevačkog samostana u Rijeci dubrovačkoj koji ga je inspirirao za literarni rad, *Priču jednog redovnika* (*Die Geschichte eines Mönches*) i potakao ga na stvaranje istoimenog ciklusa slika, od čega je uspio dogotoviti samo tu jednu. Slikar čiste prirode uvodi u sliku motive koje je stvorio čovjek, a u njezinom je središtu ljudska figura. Tom simbolističkom slikom Schindler zatvara svoj umjetnički i životni put.

Emil Jakob Schindler iznenada umire za vrijeme odmora na otoku Syltu na Sjevernom moru u kolovozu 1892. godine u svojoj pedesetoj godini, doslovce na vrhuncu karijere koju je gradio postupno i dugotrajno ostajući dosljedan svojoj vokaciji posvećenoj pejzažnom slikarstvu. Iste godine objavljen je svezak *Dalmacija* u ediciji *Austro-Ugarska Monarhija u riječi i slici* u kojem su reproducirane brojne ilustracije načinjene prema njegovim akvarelima i crtežima,¹⁷ a njegova slika *Pax. Groblje u Gružu kod Dubrovnika* dobila je nagrade na izložbama u Berlinu i Münchenu.¹⁸ U studenom 1892. organizirao je Carl Moll s trgovcem umjetnina i galeristom Hugom Othmarom Miethkeom izložbu Schindlerove slikarske ostavštine u bečkom *Künstlerhausu*, a 5. prosinca 1892. godine uslijedila je aukcijska prodaja njegovih radova, među kojima su se nalazili brojni crteži, akvareli, uljane skice na

6 E. J. Schindler, *Groblje u Gružu kod Dubrovnika (Studija za Pax)*, 1887./1888., ulje na drvu, 26 × 32,5 cm, ©Belvedere, Wien Inv. br. 5568

E. J. Schindler, *Cemetery in Gravosa near Ragusa (Study for Pax)*, 1887/1888, oil on canvas and wood, 26 × 32.5 cm, ©Belvedere, Wien Inv. No. 5568

7 E. J. Schindler, *Pax. Groblje u Gružu kod Dubrovnika*, 1891., ulje na platnu, 207 × 271 cm, ©Belvedere, Wien Inv. br. 2548

E. J. Schindler, *Pax. Cemetery in Gravosa near Ragusa*, 1891, oil on canvas, 207 × 271 cm, ©Belvedere, Wien Inv. No. 2548

dasci i slike velikog formata s motivima Dubrovnika i Dalmacije.¹⁹ Danas se neka od ponajboljih Schindlerovih djela s motivima dalmatinske obale nalaze u fondusu najznačajnijih

austrijskih muzeja i galerija – Muzeju grada Beča (Wien Museum) (sl. 2), Belvederu (sl. 6, 7, 8, 9) i Muzeju Leopold – dok je slika *Morski zaljev* u fondusu Narodnog muzeja Slovenije

8 E. J. Schindler, *Na dalmatinskoj obali kod Dubrovnika*, 1888., ulje na platnu, 152 × 120 cm, ©Belvedere, Wien Inv. br. 3734

E. J. Schindler, Dalmatian Coast near Ragusa, 1888, oil on canvas, 152 × 120 cm, ©Belvedere, Wien Inv. No. 3734

u Ljubljani (sl. 10). Brojna su djela u privatnom vlasništvu i povremeno se pojavljuju na aukcijama na kojima postižu vrlo visoke cijene.²⁰

Premda je Schindler tri puta putovao jadranskom obalom od Brijuna do Kotora i ostvario značajan opus s motivima istarskoga, primorskog i dalmatinskog krajolika, dosada nije pronađena niti jedna njegova slika ili crtež u zbirka-ma u Hrvatskoj. Osim kraće enciklopedijske jedinice,²¹ zabilješke o Schindleru nalazimo u memoarskim zapisima dvojice hrvatskih umjetnika, Mate Celestina Medovića i Marka Rašice.

Medović po povratku iz Rima, od svibnja 1886. do listopada 1888. godine boravi u Dubrovniku, što se poklapa sa Schindlerovim zimskim putovanjem Dalmacijom.²² Na temelju Medovićevih dnevnika zabilješki saznajemo za njegov susret sa Schindlerom u Dubrovniku i preporuku koju mu daje za nastavak studija na Akademiji likovnih umjetnosti u Münchenu kod profesora Ludwiga Löffftza te za kraći Medovićev boravak kod Schindlera u Plankenbergu. Medović je zabilježio: »Skroz tu istu godinu (1887., op. a.) došao je u Dubrovnik prof. Schindler iz Beča, glasoviti krajolični slikar (Landschaftsmaler) on je došao kod mene u društvu g. grofa Mata Pučića (Pozza) i bio mi je predstavljen, vidio je moje stvari i vrlo su ga zanimale i zauzeo se da bih ja išao u Monakovo u Akademiju te pisao svom prijatelju glasovitom profes. Lefftzu, i preporučio mu da me uzme u njegovu školu; istodobno poslao mu je 2 moje studije. Lefftz mu je odgovorio da samo neka dođem da će me rado primiti u svoju školu. (...) Na prolasku iz Beča u Monakov povratio

9 E. J. Schindler, *Dalmatinska obala*, 1890., ulje na platnu, 71 × 106 cm, ©Belvedere, Wien Inv. br. 5971

E. J. Schindler, Dalmatian Coast, 1890, oil on canvas, 71 × 106 cm, ©Belvedere, Wien Inv. No. 5971

10 E. J. Schindler, *Morski zaljev*, 1888., ulje na platnu, 59 × 106 cm, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Inv. br. N 7867

E. J. Schindler, Sea Bay, 1888, oil on canvas, 59 × 106 cm, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Inv. No. N 7867

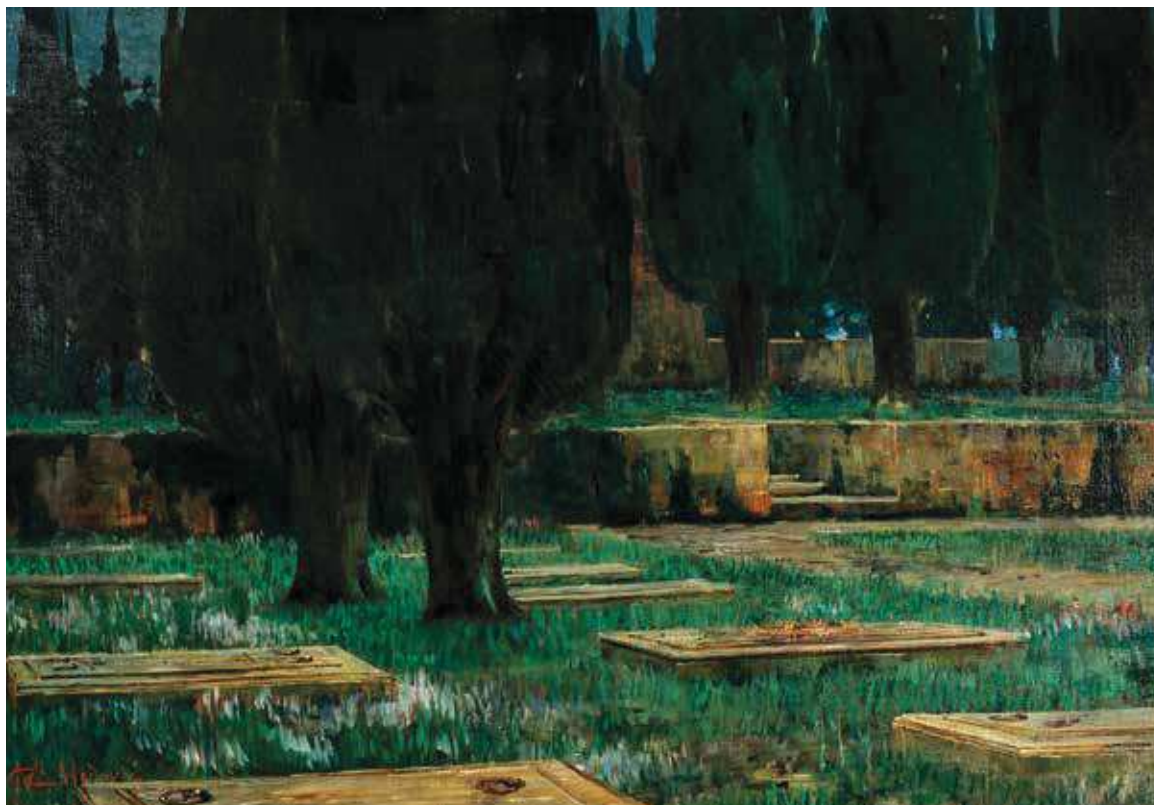

11 M. C. Medović, *Pogled na Dubrovnik*, 1909., ulje na platnu, 71 × 103 cm, Društvo sveučilišnih nastavnika i drugih znanstvenika, Zagreb

M. C. Medović, View of Dubrovnik, 1909, oil on canvas, 71 × 103 cm, Društvo sveučilišnih nastavnika i drugih znanstvenika, Zagreb

sam se u Plan Kenburg kod prof. Schindlera koji mi je toliko u Dubrovniku preporučio da se k njemu svratim na prolasku, i tako sam bio njegov gost 2 dana.«²³ Schindlerov poetični realizam s naznakama simbolizma i odabir motiva groblja i mora zamjetljivi su i u Medovićevu opusu. Mistično *Groblje u Kuni* slikano tamnim tonovima zelene i okera Medović je

naslikao u dvije zasad poznate varijante²⁴ (sl. 12), a morska površina i udaranje valova o stijene čest je motiv u njegovu opusu.²⁵ Medovićeve slike *Pogled na Dubrovnik* iz 1909.²⁶ inspirirane su, kao i Schindlerove, istočnom vizurom Grada, koji je naslikan u pozadini, dok je u prednjem planu istaknut pejzaž s bujnim mediteranskim raslinjem (sl. 11).

12 M. C. Medović, *Groblje u Kuni*, oko 1900., ulje na platnu, 77 × 100 cm, Galerija likovnih umjetnosti Osijek, Inv. br. GLUO-4694

M. C. Medović, *Cemetery in Kuna*, around 1900, oil on canvas, 77 × 100 cm, Galerija likovnih umjetnosti Osijek, Inv. No. GLUO-4694

Dubrovački slikar Marko Rašica u svojim *Sjećanjima* spominje »... znamenitog bečkog slikara Schindlera, autora slike *Lapadsko groblje...*«, koja ga je iznenadila kad ju je ugledao u Bečkom dvorskom muzeju.²⁷ Za tu su sliku Rašicu vezivale uspomene na lapadske predjele iz vremena kad su tamo zalazili najčešće stranci, a dolazak u Dubrovnik predstavljao je pravu avanturu kroz predjele bez cesta i putova: »I tako sam upoznao plejadu stranih umjetnika, među njima i znamenitog bečkog slikara Schindlera, koji je naslikao *Lapadsko groblje u Mihajla* s jednim fratrom koji ulazi u groblje s gorućim 'tarčunom' u ruci. Ta me je slika u Bečkom dvorskom muzeju vrlo ugodno iznenadila, te sam rado i s veseljem dolazio u muzej da joj se divim ne samo iz lokalne simpatije,

već što je na njoj ovjekovječen tipični dah Lapadskog mira onoga vremena, koji je u mojemu djetinjstvu tamo vladao, kome bi rijetko ko osim stranaca, tamo zalazio...«²⁸ Marko Rašica je kao polaznik bečke Akademije likovnih umjetnosti zasigurno bio dobro upućen u austrijsko pejzažno slikarstvo 19. stoljeća, premda je kao pripadnik mlađe generacije svoj umjetnički izričaj približio secesijskom stilu. Tako je austrijski slikar Emil Jakob Schindler svojim poetsko-realističkim i simbolističkim pejzažima koji uključuju i motive dalmatinske obale, posebice Dubrovnika i dubrovačke okolice, ostavio, barem posredno, traga u razvoju hrvatskoga modernog pejzažnog slikarstva kroz djela zavičajno dubrovačkih slikara, Medovića i Rašice.

Bilješke

*
Ovaj rad je financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom 7091 *Dalmatia – a Destination of European Grand Tour in the 18th and 19th Century*.

1
GERBERT FRODL, *Landschaftsmalerei*, u: *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich*, (ur.) Gerbert Frodl, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien, 2002., 309.

2
GERBERT FRODL (bilj. 1), 313.

3
GERBERT FRODL, *Die Schule Emil Jakob Schindlers*, u: (bilj. 1), 315–316; STEPHANIE AUER, »Nicht malen, sondern empfinden«. Schloss Plankenberg als Schule des Sehens, u: *Emil Jakob Schindler. Poetischer Realismus*, katalog izložbe, (ur.) Agnes Husslein-Arco, Alexander Klee, Belvedere, Wien, 2012./2013., 63–67.

- 4
GF [Gerbert Frodl], Emil Jakob Schindler (1842 – 1892), *Februarstimmung (Vorfrühling im Wienerwald)*, u: (bilj. 1), 367–368. Vezano uz genezu naziva *Stimmungsimpresionismus* Frodl se referira na članak: KLAUS DEMUS, E. J. Schindlers Zyklus »Die Monate« und der Stimmungsimpresionismus, u: *Mitteilungen der Österreichischen Galerie*, 3/34–35 (1959.), 35 i. d.; Schindlera su već likovni kritičari njegovog doba nazivali *Stimmungsmaler*, a njegovo slikarstvo okarakterizirali kao *Stimmungsmalerei*. O tome vidi ELISABETH EDITH KAMENICEK, Emil Jakob Schindler (1842 – 1892). Sein schriftliches Werk im Kontext von Kunsthandel, Mäzenatentum und Kunstkritik seiner Zeit. Dissertation, Paris–Lodron Universität Salzburg, Salzburg, 2002., Sv. I, Poglavlje 4.4. *Stimmungsmalerei versus Impresionismus*, 84–90, s navodima izvora, kritičkih osvrtâ Friedricha Pechta i Carla von Lützowa na izložbe u bečkom *Künstlerhausu* objavljenim u: *Kunst-Chronik, Beiblatt zur Zeitschrift für bildende Kunst*, 16/27 (14. 4. 1881.), 434 i *Kunst-Chronik, Beiblatt zur Zeitschrift für bildende Kunst*, 18/30 (1883.), 512.
- 5
GERBERT FRODL, Stimmungsimpresionismus – ein europäisches Phänomen, u: *Stimmungsimpresionismus*, katalog izložbe, (ur.) Gerbert Frodl, Verena Traeger, Österreichische Galerie Belvedere, Wien, 2004., 9–13.
- 6
ALEXANDER KLEE, Paysage intime – Stimmung – Poetischer Realismus, u: *Emil Jakob Schindler. Poetischer Realismus* (bilj. 3), 9–23; ELISABETH EDITH KAMENICEK (bilj. 4), Sv. I, Poglavlje 5. *Das schriftliche Werk Emil Jakob Schindlers*, 95–118.
- 7
Friedrich Franz Josef Freiherr von Leitenberger (1837. – 1899.), bečki poduzetnik u industriji pamuka, osnivač Centralnog udruženja austrijskih industrijalaca. – ELISABETH EDITH KAMENICEK (bilj. 4), Sv. 2, *Namensverzeichnis der im Tagebuch und Werkverzeichnis Emil Jakob Schindlers erwähnten Namen*, 358; Fotografija interijera palače Leitenberger – EVA MARIA OROSZ, Angst vor der Leere. Wohnen an der Wiener Ringstraße, u: *Die Wiener Ringstraße*, (ur.) Alfred Fogarassy, Hatje Cantz Verlag, Ostfildern, 2014., 145.
- 8
ELISABETH EDITH KAMENICEK (bilj. 4), Sv. I, Poglavlje 3. *Der Kunstmarkt zur Zeit Emil Jakob Schindlers in Wien*, 24–62, 52–53. Citat: »Der in Wien geborene Industrielle Friedrich Franz Josef Leitenberger ermöglichte Schindler seine erste Studienreise 1874 nach Italien und Dalmatien, insbesondere Lacroma. Die Ergebnisse dieser Reise sind in der kunsthistorischen Literatur bereits als die berühmten Gemälde von Lacroma bekannt, die Schindler als die beim Publikum erfolgreichsten bezeichnete.«; Sv. II, *Tagebuch mit Werkverzeichnis aus dem Jahr 1879*, 118. Riječ je o slikama koje se spominju u Schindlerovu dnevniku pod nazivom *Aus dem Garten in Lacroma (Iz lokrumskog vrta)*; MARTINA HAJA, Emil Jakob Schindler. Künstlerlegende versus Faktografie, u: *Stimmungsimpresionismus* (bilj. 5), 266. Citat: »Zu den danach entstandenen Motiven aus Lacroma, die in den Besitz Leitenbergers gelangten, notierte Schindler larmoyant, dies seien die einzigen Bilder von mir die allgemein gefielen.«
- 9
HEINRICH FUCHS, Emil Jakob Schindler. Zeugnisse eines ungewöhnlichen Künstlerlebens, Werkkatalog, Selbstverlag, Wien, 1970., 31. Hermann Horwitz, bečki bankar i jedan od najbogatijih ljudi u Beču na prijelazu 19. u 20. st. – ROMAN SANDGRÜBER, Der Traumzeit für Millionäre. Die 929 reichsten Wienerinnen und Wiener im Jahr 1910., Styria Verlag, Graz, 2014.
- 10
Carl Moll (1861 – 1945) Maler und Organisator, katalog izložbe, (ur.) Gerbert Frodl, Tobias Natter, Belvedere, Wien, 1998., 27.
- Citat: »1887/88 Meister Schindler unternimmt mit seiner Familie und Carl Moll eine Studien Fahrt nach Dalmatien: Triest, Pula, Split, Dubrovnik sind die Stationen der Reise, die sie bis nach Korfu führt. Der Rückweg verläuft über Abbazia. Im April trifft die Gesellschaft wieder in Wien ein.«
- 11
HEINRICH FUCHS, (bilj. 9), 31–32. Autor spominje osam uljanih skica koje su prethodile slici *Udaranje mora o stijene za široka (Brandung bei Scirocco)* koju je Schindler po povratku izradio u bečkom atelijeru.
- 12
Alma Schindler (Beč, 1879. – New York, 1964.) je u to vrijeme bila djevojčica od osam godina. – ALMA MAHLER-WERFEL, *Mein Leben*, Frankfurt am Main, 1963.; usp. KAREN MONSON, *Alma Mahler-Werfel. Die unbezähmbare Muse*, Wilhelm Heyne Verlag, München, 2002., 17. Autorica navodi putovanja Dalmacijom kao poticaj za kasnija putovanja i radost upoznavanja novih zemalja, koji je bio Almi usađen u ranom djetinjstvu. MAX PHILLIPS, *Umjetnikova žena*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., 19. (Hrvatsko izdanje s brojnim pogreškama u prijevodu i navodima imena osoba koje se spominju u romansiranoj biografiji Alme Mahler-Werfel).
- 13
Emil Jakob Schindler cijeli je život vodio dnevnik i pisao o svom životu, društvenom i umjetničkom okruženju i o svom slikarstvu. Njegovi su dnevници važni za razumijevanje njegove osobnosti i slikarstva, ali nažalost nisu svi sačuvani. O tome vidi ELISABETH KAMENICEK, Emil Jakob Schindler zwischen Tradition und Moderne. Unbeachtete Archivalien in der Handschriften-sammlung der Österreichischen Nationalbibliothek als wertvolle Ergänzung zum malerischen Oeuvre Emil Jakob Schindlers, u: *Stimmungsimpresionismus* (bilj. 5), 269–279. Schindlerov digitalizirani dnevnik iz 1879. godine dostupan je na internetskoj stranici Austrijske nacionalne biblioteke <http://data.onb.ac.at/rec/A00120205> [20. 3. 2015.].
- 14
Schindler koristi talijanske nazive *Canosa* za Trsteno i *Breno* za Župu, op. a.
- 15
Citat iz Schindlerova dnevnika objavljen je u: HEINRICH FUCHS (bilj. 11), 31–32. S njemačkog prevela Irena Kraševac.
- 16
ALEXANDER KLEE (bilj. 6), 19.
- 17
ALEXANDER KLEE, Dalmatien im Kronprinzenwerk – der nahe Orient, u: *Orient & Okzident. Österreichische Maler des 19. Jahrhunderts auf Reisen*, katalog izložbe, (ur.) Ages Husslein-Arco, Sabine Grabner, Belvedere, Wien, 2012., 129–137; Schindlerove ilustracije s motivima hrvatske obale, specifično Dalmacije, nalazimo u tri sveska: Sv. 2. *Pregledni svezak, 1. Prirodne znamenitosti*, 1887.; Sv. 10. *Obala*, 1891. i Sv. 11. *Dalmacija*, 1892. Za izradu naručenih motiva Schindler je koristio već gotove crteže i akvarelne skice s ranijih putovanja Dalmacijom, a zimi 1890./1891. još jednom odlazi na jadransku obalu u pratnji Johanna Orta s kojim obilazi Brijune, Istru i Primorje.
- 18
Slika je nagrađena zlatnom medaljom na Internacionalnoj izložbi u Berlinu 1891. i na Godišnjoj izložbi u Münchenu, 1892. godine.
- 19
Künstlerischer Nachlass Jakob Emil Schindler's, Ehrenmitglied der K.k. Akademie der bildenden Künste in Wien und der Königl.

Akademie der bildenden Künste in München, Verlag H. O. Miethke, Wien, 1892.; predgovor toj posmrtnoj izložbi napisao je E. Ranzoni koji je naglasio slikarevu umjetničku iskrenost koja nikad nije prelazila u samopromociju. Na aukciji je ponudeno 327 Schindlerovih djela, među kojima prema naslovu u katalogu možemo izdvojiti 65 ulja na platnu, ulja na dasci, akvarela i crteža s temom Dalmacije, poglavito dubrovačkih motiva. Vidi također *Stimmungsimpressionismus* (bilj. 5), 150 i 197. Citat: »Im November 1892 veranstalte das Künstlerhaus für Schindler eine Gedenk-Ausstellung am 5.12.1892 wurde unter Mirtwirkung Carl Molls sein küstlerischer Nachlass von der Wiener Kunsthandlung H.O.Miethke versteigert.«

20

Istraživanja za ovaj rad obavljena su u Arhivu grada Beča u kojem se čuva *Künstlerhaus Archiv* i u Istraživačkom centru galerije Belvedere u Beču (Belvedere Research Centre) u kojem je dobivena na uvid dokumentacija i arhiva povezana sa slikarom Emilom Jakobom Schindlerom te djela u depou i stalnom postavu.

21

SCHINDLER, Emil Jacob, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 4, Portr-Ž, JLZ, Zagreb, 1966., 178. Ondje se navodi da je 1874. i 1887./88. boravio u Dalmaciji gdje ostvaruje pejzažne motive u svjetlijim kolorističkim skalama.

22

VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, Mato Celestin Medović, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1978., 21–22; IGOR ZIDIC, Ljetopis, u: *Mato Celestin Medović – retrospektiva*, katalog izložbe, (ur.) Petra Senjanović, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2011./ 2012., 205.

23

MATO CELESTIN MEDOVIĆ, Autobiografija, (priredili i pogovorima popratili Antun Karaman i Luko Paljetak), KUD Mato Celestin Medović, Kuna na Pelješcu, 2015., 63. (Ispravno je Löfftz i Plankenberg, op. a.)

24

Usp. *Mato Celestin Medović – retrospektiva* (bilj. 22), Kat. br. 60 [*Groblje u Kuni. Čempresi*, Kuna oko 1900., ulje/ljepjenka, 410 × 540 mm, sign. d. dolje, MC Medović, privatno vlasništvo], Kat. br. 61 [*Groblje u Kuni*, oko 1900., ulje/pl., 770 × 110 mm, sign. l. dolje: MC Medović, Galerija likovnih umjetnosti Osijek, Inv. br. GLUO-4694].

25

Mato Celestin Medović – retrospektiva (bilj. 22), Kat. br. 105 [*Lebić I*, oko 1906., ulje/karton, 195 × 360 mm, sign. l. donji k.: MC Medović, Umjetnička galerija Dubrovnik, Inv. br. UGD-27]; Kat. br. 141 [*Lebićada*, 1912. – 1914., ulje/pl., 900 × 1430 mm, sign. l. donji k.: MC Medović, privatno vlasništvo]; Kat. br. 142 [*Marina / Lebić*, ulje/pl., 450 × 560 mm, sign. l. donji k.: MC Medović, privatno vlasništvo (Zbirka Roglič)]; Kat. br. 143 [*Marina (Lebić na moru)*, oko 1912. – 1914. ulje / pl., 490 × 660 mm, sign. sredina d. dolje: MC Medović, vl. Draško Andrić], i dr.

26

Mato Celestin Medović – retrospektiva (bilj. 22), Kat. br. 124 [*Pogled na Dubrovnik*, oko 1909., ulje/pl., 690 × 1000 mm, sign. l. donji k.: MC Medović, Galerija umjetnina Split, Inv. br. 715]; Kat. br. 135 [*Pogled na Dubrovnik*, 1909., ulje/pl., 710 × 1030 mm, sign. l. donji k.: MC Medović, Društvo sveučilišnih nastavnika i drugih znanstvenika, Zagreb].

27

Slika *Pax. Groblje u Gružu (Gravosa) kod Dubrovnika*, 1891., zahvaljujući carskom otkupu na izložbi u *Künstlerhausu* 1891., dospjela je u bečki carski muzej (danas *Kunsthistorisches Museum*) gdje ju je Rašica imao prigode vidjeti, a poslije je postala dio fundusa galerije Belvedere, specijalizirane za austrijsko slikarstvo 19. st., gdje se danas nalazi u stalnom postavu (Inv. Nr. 2548).

28

Citat iz *Sjećanja Marka Rašice*, 1959., rukopis u Arhivu obitelji Ivana Boškovića u Splitu, 39–40; SANJA ŽAJA VRBICA, Marko Rašica, DPUH, Zagreb, 2014., 24–25.

Summary

Irena Kraševac

Dubrovnik Motifs in the Oeuvre of Austrian Painter Emil Jakob Schindler

Landscape painting played a prominent role in the Austrian art of the 19th century, when this particular genre found its numerous exponents among the Austrian painters. The beginning of the century was marked by a romantic perception of nature, ranging from intimate to heroic representation, while mid-century Biedermeier painting aimed at the realistic rendering of nature, connected to a growing interest in depicting the specific geographic qualities of particular regions. Alongside Ferdinand Georg Waldmüller and Rudolf von Alt, one of the most prominent Austrian landscape painters of the 19th century was Emil Jakob Schindler (Vienna, 1842 – Sylt, 1892). Schindler studied under Albert Zimmermann in the landscape painting class at the Vienna Academy from 1860

until 1868. Austrian art history defines Schindler as a bridge between Waldmüller's late Biedermeier realistic landscape painting of the mid-19th century and Klimt's symbolic landscapes painted around 1900.

Zimmermann's class introduced realism inspired by an immediate contact with nature, achieved by painting in the open air. Direct interaction with nature and the emotions created in the process encouraged the formation of a circle of painters of the so-called *Stimmungsimpressionismus*, a distinctly Austrian variant of the similar tendencies within French and Dutch painting: the Barbizon and the Hague school, respectively. Personal impression of the landscape and conveying its specific atmosphere were the main goals

of these groups of painters, who found their motifs in their immediate environment. Motifs of 'pure' landscape became individual paintings, with no additional subject matter and topographic or iconographic details. Such paintings became extremely popular and sought-after, which resulted in an increased production of landscape painting among the Austrian, particularly Viennese artists of the 19th century. *Stimmungsimpressionismus* became a typically Viennese phenomenon, aimed at an intense experience of nature such as desired by the citizens of a metropolis.

Stimmungsimpressionismus cannot be considered a distinct style according to a conventional art-historical categorization, but should be regarded as an artistic expression of the impression of nature and the related personal experience of the painter. In recent studies, it has been replaced by the term *Poetischer Realismus* based upon Schindler's theoretical writings. Schindler was a true master in rendering weather conditions, which reflected the specific moments and times of the day, such as morning mist, sun rays penetrating through trees, or sea waves crashing against the rocks, in order to express his inner emotions and capture the atmosphere in nature.

Emil Jakob Schindler's first trip to Dalmatia took place in 1874, with the financial aid provided by the Viennese industrialist and art collector Baron Friedrich von Leitenberger, who commissioned two paintings of Dalmatian scenery for his newly built palace in the Ringstraße. Schindler visited Dubrovnik and the island of Lokrum, where he made a series of drawings and oil sketches, subsequently used as a basis for larger oil paintings produced in his Viennese atelier. In his later notes, he remarked that *these were the only paintings that everybody liked*. In the autumn of 1887, Schindler set out on another trip. Banker and art collector Hermann Horwitz commissioned him to paint a large painting of Dalmatian scenery, and the advance payment covered the trip for Schindler's entire family. The painter was therefore joined by his wife Anna Bergen and his underage daughters Alma and Grete, accompanied by a maid and Schindler's pupil Carl Moll, who belonged to the family circle. The party spent four days and four nights on a steamship travelling from Trieste to Dubrovnik. During the scheduled stops in the cities of Pula, Zadar, and Split there was enough time for sightseeing and sketching. The house used by the Schindlers in Dubrovnik was situated on the edge of a cliff next to the fortress of St Laurence, whipped by the breaking waves and sea foam at times of the Scirocco wind. On November 20, 1887, Schindler made the first study of the agitated sea – it was the first sketch for his large canvas *Breaker during the Scirocco (Brandung bei Scirocco)*. Schindler's studies reveal his careful observation of nature, his intense experience of the atmosphere of salty sea air and waves blown by the wind. His oil sketches, most of which were executed in the Dubrovnik area, are dominated by grey-blue and brown tones in accordance with his winter stay, from late November until January. This 'winter travel' was especially memorable for the artist's daughter Alma, who mentioned it in her autobiography, and her stay in Dalmatia was also recorded by her later biographers.

In that period, Schindler paid numerous visits to the city of Dubrovnik and its surroundings, the island of Lokrum, the valley of the Ombla and the surrounding countryside, Trsteno with its famous plane-trees and the splendid garden. Lapad was the setting for Schindler's first sketch depicting a cemetery, elaborated three years later in his Viennese atelier into a large-scale painting entitled *Pax. Cemetery in*

Gruž (Gravosa) near Dubrovnik, 1891, which combined real motifs from the Lapad cemetery with a landscape inspired by the rocky source of the river Ombla. Schindler recorded an actual encounter and conversation with a friar from the Franciscan monastery of Rijeka dubrovačka, who inspired his work *Tale of a Monk (Die Geschichte eines Mönches)* and the cycle of paintings bearing the same title, with only one finished, entitled *Pax* and dated 1891.

Pax is a large-scale painting and one of Schindler's most ambitious compositions, executed in the artist's Viennese atelier on the basis of numerous studies and sketches made during his travels. It shows a monk standing in front of an open grave in a lonely cemetery, lighting a candle as a symbol of life, with sunrays penetrating the clouds and puddles of rain that had just stopped covering the ground. The steep cliffs enclosing the cemetery remind of Arnold Böcklin's *Isle of the Dead*, a painting greatly admired by Schindler. The painter of pure nature introduces motifs created by man, with a human figure in its very centre. The moss-grown, derelict cemetery alludes to the transience of man and his actions. Clouds heavy with rain, sunset light, cold breeze, flickering candlelight, and upright cypresses contrasted to horizontally placed graves all evoke Schindler's mood, which becomes an experience for the observer as well. This symbolist painting closes Schindler's artistic and life path. In 1891, it won a gold medal at the Internationale Kunstausstellung in Berlin, and in 1892 another gold medal at the Münchner Jahresausstellung. Schindler died in August 1892 at the age of 50, during a vacation on the island of Sylt in the North Sea, due to a sudden inflammation of the appendix. It was the year of publication of the Volume Dalmatia of the edition *The Austro-Hungarian Monarchy in Words and Pictures*, containing numerous illustrations by Schindler. He was literally at the peak of his career, which he had built gradually and persistently, remaining faithful to his vocation dedicated to landscape painting.

In November 1892, Carl Moll, together with art dealer and gallerist Hugo Othmar Miethke, organized an exhibition of Schindler's oeuvre at the Künstlerhaus in Vienna, followed by an auction of his works on December 5, 1892. Among the 372 works offered at the auction, there were numerous drawings, watercolours, oil sketches on panel, and large-scale paintings inspired by Dalmatian scenery. Although Schindler travelled along the Adriatic coast three times, from the Brijuni Islands to Kotor, and produced a significant number of works with the motifs of Istrian and Dalmatian scenery, his paintings or drawings have not yet been included in the Croatian collections. Apart from a short encyclopaedic entry, notes on Schindler can be found in the memoirs of two Croatian artists, Mato Celestin Medović (1857 – 1929) and Marko Rašica (1883 – 1963). After his return from Rome, Medović sojourned in Dubrovnik from May 1886 until October 1888, which corresponds to the period of Schindler's winter travel through Dalmatia. Medović's diary entries reveal that he had met with Schindler in Dubrovnik and that the Austrian artist wrote a recommendation letter for his further studies at the Academy of Fine Arts in Munich, in the class of Professor Ludwig Löfftz, as well as that Medović spent some time with Schindler in Plankenberg. Although he was a child at the time of Schindler's stay in Dubrovnik, painter Marko Rašica recorded his memories of Schindler (probably after the later narrations of a famous Viennese painter, which must have remained alive in the city), painter of *The Lapad Cemetery* with motifs of the church of Saint

Michael, which later became part of the holdings of the court museum in Vienna. For Rašica, this painting brought back memories of the Lapad scenery from the times when the area was frequented mainly by foreigners and a visit to Dubrovnik was a true adventure through the countryside with no roads or paths. These two examples are evidence of Schindler's influence, at least indirect, on the development

of modern landscape painting in Croatia through the works of Medović and Rašica.

Keywords: landscape painting, 19th century, Emil Jakob Schindler, Dalmatia, Dubrovnik

(Translation: Tanja Trška)